

Εισαγωγή

1. Κάτουλλος και Λεσβία

 Κάτουλλος ανήκει στην κατηγορία εκείνων των μεγάλων ανδρών που η ζωή και το έργο τους χαρακτήθηκαν με μεγάλα γράμματα στην ιστορία της παγκόσμιας λογοτεχνίας. Έφυγε νεότερος από τη ζωή, σε ηλικία τριάντα ετών, αλλά και δοξασμένος συγχρόνως, και εάν εμείς οι θνητές υπάρξεις είμαστε κάτι παραπάνω από ένα απλό *nomen et umbra*, τότε σίγουρα ο *doctus poeta* εγκαταβιώνει στα Ηλύσια Πεδία, συντροφιά με τον φίλο του Κάλβο και τον ελεγειακό Τίβουλλο, “στεφανωμένος με κισσό στους νεανικούς του κροτάφους”, όπως θέλει να πιστεύει ο Οβίδιος¹.

Στους γονείς του και στους φίλους άφησε τον θρήνο και τη θλίψη. Σε μας άφησε ένα έργο 105 σελίδων των εκδόσεων Οξφόρδης και τη φαντασία μας να οργιάζει, καθώς προσπαθούμε μέσα από αυτό να ανασυγκροτήσουμε την ταραγμένη και σύντομη ζωή του. Παρόλο που θα πίστευε κανείς ότι ο ποιητής αποτύπωσε τη ζωή του στα ποιήματα που μας άφησε –και έτσι νόμιζαν οι μελετητές τον περασμένον αιώνα και στο πρώτο ήμισυ του εικοστού–, εντούτοις τα τεκμηριωμένα στοιχεία που διαθέτουμε είναι ελάχιστα: δεν γνωρίζουμε πότε ακριβώς γεννήθηκε, δεν

1. Si tamen e nobis aliquid nisi nomen et umbra
restat, in Elysia valle Tibullis erit.

Obvius huic venias, hedera iuvenalia cinctus
tempora cum Calvo, docte Catulle, tuo. (Ov. Am. 3.9.57 κεξξ.).

γνωρίζουμε τα παιδικά του χρόνια, την οικογένειά του, τους δασκάλους του, την εκπαίδευσή του, και προπάντων τα τελευταία χρόνια της ζωής του και την αιτία του πρόωρου θανάτου του. Οι αρχαίοι βιογράφοι και οι άλλες πηγές σιωπούν ή, στην καλύτερη περίπτωση, μας προσφέρουν κάποιες κοινότοπες πληροφορίες. Και δυστυχώς χάθηκε η αλληλογραφία του ιστορικού Κορνηλίου Νέπωτα με τον Κικέρωνα, απ' την οποία θα μπορούσαμε να μάθουμε πολλά.

Παρά το πενιχρό υλικό, εμείς θα επιχειρήσουμε να συνθέσουμε μια όσο γίνεται πιο συνεπή και κατανοητή εικόνα της ζωής του. Το πλήρες όνομά του, τον τόπο και τον χρόνο γέννησής του μας προσφέρει ο Άγ. Ιερώνυμος (4/5ος αι.) σημειώνοντας στο *Χρονικό* του: “το έτος 87 π.Χ. γεννιέται στη Βερόνα ο λυρικός ποιητής Γάιος Βαλέριος Κάτουλλος”². Ο ίδιος συγγραφέας στα γεγονότα του έτους 57 π.Χ. καταγράφει και τον θάνατο του ποιητή: *Catullus xxx aetatis anno Romae moritur*. Ωστόσο η χρονολογία αυτή δεν μπορεί να είναι σωστή, διότι στο έργο του Κάτουλλου βρίσκουμε ποιήματα που σαφώς αναφέρονται σε μεταγενέστερα γεγονότα, όπως είναι π.χ. η εισβολή του Καίσαρα στη Βρετανία το 55 και το 54 π.Χ. (ππ. 11, 29, 45), η δεύτερη υπατεία του Πομπηίου το 55 (π. 113) και η λειτουργία της ομώνυμης Στοάς το 55/54 π.Χ. (π. 55). Για μετέπειτα γεγονότα δεν γίνεται καθόλου λόγος στο έργο του. Ο Κάτουλλος λοιπόν βρισκόταν στη ζωή μέχρι και το 54 π.Χ., οπότε θα πρέπει να κατεβάσουμε το έτος γέννησής του από το 87 στο 84 π.Χ., κρατώντας ως σωστή την πληροφορία του Ιερωνύμου ότι ο ποιητής πέθανε στα τριάντα του χρόνια. Εξάλλου γνωρίζουμε ότι ο Ιερώνυμος (ο οποίος αντλεί από τον Σουητώνιο και το έργο *De poetis*) χρονολογώντας με βάση τις υπατείες, ήταν εύκολο να κάνει λάθος, αφού και το έτος 87 και

2. Hieron. *Chron.* a. Abr. 1930 (= Ol. 173,2 = a.u.c. 667 = a. Chr. n. 87): *C. Valerius Catullus scriptor lyricus Veronae nascitur*.

το έτος 84 π.Χ. ύπατος ήταν το ίδιο πρόσωπο, δηλ. ο Κορνήλιος Κίννας.

Επομένως, μπορούμε να καταλήξουμε στις χρονολογίες 84-54 π.Χ., και αυτές είναι σήμερα οι ευρύτερα αποδεκτές, έστω και αν υπάρχουν φιλόλογοι που δέχονται το 87-54 ή 87-47 ή ακόμη 77-47 π.Χ., ανάλογα με το ποιο από τα τρία πληροφοριακά στοιχεία του Ιερωνύμου δέχεται ο κάθε μελετητής ως ασφαλές ή λανθασμένο³.

Ο Κάτουλλος λοιπόν γεννήθηκε στη Βερόνα το 84 π.Χ., από γονείς αρκετά εύπορους και ισχυρούς, αφού γνωρίζουμε από τον Σουητώνιο⁴ ότι φιλοξένησαν επανειλημμένα τον Καίσαρα στο σπίτι τους, όταν αυτός διαχείμαζε στη βόρεια Ιταλία κατά τους Γαλατικούς πολέμους. Εδώ ο Κάτουλλος έζησε τα παιδικά του χρόνια και εδώ, σύμφωνα με τα ρωμαϊκά έθιμα, πρωτοφόρεσε τη λευκή τήβεννο εγκαταλείποντας την παιδική ηλικία στα 15-16 του χρόνια. Εδώ ένωσε τα πρώτα ερωτικά σκιρτήματα και γνώρισε τα πρώτα δώρα της Αφροδίτης (68. 15-18), εδώ επομένως πρωτάρχισε να γράφει ποιήματα.

Δεν γνωρίζουμε εάν υπήρχε στη Βερόνα κάποιο αξιόλογο σχολείο που θα μπορούσε να προσφέρει ανώτερη μόρφωση στα τέκνα των πλουσίων, ή αν οι γονείς του ποιητή –όπως εξάλλου έπραξαν και οι γονείς του Ορατίου και του Οβιδίου– έστειλαν τον γιο τους για ανώτερες σπουδές στη Ρώμη ή στην Αθήνα. Ούτε πάλι γνωρίζουμε αν ο συμπατριώτης του Βαλέριος Κάτων, αυτή η “λατινική σειρήνα”, όπως τον ονόμαζαν (βλ. π. 56), είχε στη Βερόνα κάποιο σχολείο ή αν ο Κάτουλλος μαθήτευσε κοντά του, όπως φαίνεται να συνέβη με τους ομοτέχνους του ποιητές Κίννα και Φούριο Βιβάκουλο. Γεγονός πάντως είναι πως ο Κάτουλλος σε ηλικία 20-22 ετών ήρθε στη Ρώμη είτε για ανώτερες σπουδές

3. Βλ. π.χ. Schmidt 1985, 55 κεξξ., Thomson 1997, 3 κεξξ.

4. Suet. *Caesar* 73.

είτε για πολιτική και στρατιωτική σταδιοδρομία, όπως συνηθιζόταν τότε, και τον βλέπουμε ξαφνικά μέσα στους κύκλους των μεγάλων της Ρώμης. Αυτό τουλάχιστον δείχνουν οι φιλίες του με τον συμπατριώτη του ιστορικό Κορνήλιο Νέπωτα, τον αριστοκράτη Μάνλιο Τορκουάτο, τον πραιτόρα Γάιο Μέμμιο, τον ρήτορα Ορτήνσιο, τον ποιητή και ρήτορα Λικίνιο Κάλβο, τον Κίννα, τον Ασίνιο Πολλίωνα και άλλους πολλούς. Ασφαλώς ο πατέρας του τον έστειλε συστημένον σε φίλους και γνωστούς του συμπατριώτες, οι οποίοι θα μπορούσαν να του παρασταθούν και να τον βοηθήσουν.

Απ' όλες τις γνωριμίες του όμως σπουδαιότερη στάθηκε για τον νεαρό επαρχιώτη η γνωριμία του με την γνωστή κυρία, την Λεσβία των ποιημάτων του, την οποία ερωτεύτηκε μέχρι θανάτου. Πρόκειται για την αριστοκρατική σύζυγο του Quintus Caecilius Metellus Celer, ο οποίος το 60 π.Χ. ήταν ύπατος της Ρώμης και έναν χρόνο αργότερα βρέθηκε νεκρός κάτω από ύποπτες και αδιευκρίνιστες συνθήκες (βλ. π. 83).

Πρέπει να σημειωθεί πως το όνομα Λεσβία είναι το “λογοτεχνικό” ψευδώνυμο που έδωσε σ' αυτήν την κυρία ο Κάτουλλος, όπως μας πληροφορεί ο Οβίδιος⁵, ενώ το πραγματικό της όνομα ήταν Clodia, όπως πάλι μας πληροφορεί ένας άλλος συγγραφέας, ο Απουλήμιος⁶. Για την ταυτότητα αυτής της γυναίκας, που ίσως στάθηκε αιτία να γεννηθεί και να πεθάνει ένας ποιητής, διατυπώθηκαν διάφορες απόψεις. Οι περισσότερες όμως κλίνουν προς την ταύτισή της με την μεγαλύτερη από τις τρεις ομώνυμες αδελφές της οικογένειας των Κλωδίων και σύζυγο του Μετέλλου που προαναφέραμε. Η άποψη αυτή ίσχυσε ιδιαίτερα από το έτος

5. Ovid. *Trist.* 2.427-28: sic sua lascivo cantata est saepe Catullo/femina cui falsum Lesbia nomen erat.

6. Apul. *Apolog.* 10: eadem igitur opera accusent C. Catullum, quod Lesbian pro Clodia nominarit...

1862 και εξής, όταν ο Schwabe δημοσίευσε τις Quaestiones Ca-tullianae. Το 1923 ο Rothstein⁷ διατύπωσε την άποψη πως η Κλω-δία αυτή ήταν η διαζευγμένη σύζυγος του Λούκουλλου, δηλ. η νε-ότερη από τις τρεις αδελφές. Στη συνέχεια ήρθαν να προστεθούν κι άλλες απόψεις, ότι δηλ. πρόκειται για κάποια απελεύθερη δούλη της οικογένειας των Κλωδίων ή για κάποια άγνωστη κοινή εταιρα της εποχής⁸. Γεγονός όμως παραμένει πως αν δεχθούμε τη δεύτερη ή την τρίτη άποψη, τότε θα πρέπει να ομολογήσουμε πως δεν έχουμε στα χέρια μας τίποτε βέβαιο, ούτε για τη ζωή του ποιητή ούτε και για κάποιες χρονολογίες που θεωρούσαμε σω-στές και ακριβείς.

Εφόσον λοιπόν συμφωνούμε πως η Λεσβία-Κλωδία ήταν σύ-ζυγος του Μετέλλου, οι σχέσεις της με τον ποιητή θα πρέπει να άρχισαν αρκετά νωρίς, μάλλον περί το 62/61 π.Χ., και όσο ακόμη ζούσε ο σύζυγός της (βλ. π. 83), ο οποίος σημειωτέον ως κυβερ-νήτης της Gallia Cisalpina βρισκόταν στη βόρεια Ιταλία το 63/62 π.Χ. εξ αιτίας των γεγονότων της συνωμοσίας του Κατιλίνα. Έ-τσι δεν αποκλείεται να είχε μαζί του και την σύζυγό του, οπότε ο Κάτουλλος να την είδε εκεί για πρώτη φορά. Δεν αποκλείεται ό-μως κάποιος από τους εξέχοντες φίλους του στη Ρώμη να τον ει-σήγαγε στον κύκλο της Λεσβίας.

Ήταν γυναίκα έξυπνη και όμορφη, ικανή να ελκύσει κάθε άνδρα, μορφωμένη και χειραφετημένη, αλλά και δαιμόνια και πανούργα, ικανή για προδοσίες, δολοπλοκίες και απιστίες, όπως ιστορικά αποδείχθηκε, σύμφωνα με τα όσα της καταμαρτυρεί ο Κικέρων στον *Pro Caelio* λόγο του. Πάντως η πρώτη αντίδραση του Κάτουλλου, όπως συνήθως πιστεύεται, ήταν να γράψει γι' αυτήν το π. 51, μια μετάφραση ενός Σαπφικού ποιήματος, με το οποίο δήλωνε μέσω μιας ελληνίδας φωνής την κυριολεκτική κα-

7. Rothstein, *Philologus* 78, 1923, 1 κεξξ.

8. Βλ. π.χ. Neudling 97-98, Wiseman 1969, 51-60.

τάληψή του από το πάθος του έρωτα και την καθυπόταξή του στην κυρίαρχη παρουσία της θεάς. Η Λεσβία φαίνεται πως κατάλαβε το νόημα αυτής της μετάφρασης και οι σχέσεις τους δεν άργησαν να γίνουν κανονικές σχέσεις εραστών. Ο ποιητής είναι ευτυχισμένος, ζητάει χιλιάδες, άπειρα φιλιά για να γεμίσει την ευτυχία του (π. 5, 7). Δεν υπάρχει γι' αυτόν γυναίκα πιο όμορφη στον κόσμο (π. 86), είναι ό,τι πιο πολύτιμο έχει, ζηλεύει ακόμη και τον σπουργίτη της (*passer*) που παίζει στην αγκαλιά της και μοιράζεται τα χάδια της (π. 2). Αργότερα, με νεωτερική λεπτότητα και προστατευτικό χιούμορ θα συγκαλέσει όλους τους αισθηματίες της γης σε μια πανθηνωδία για τον κεκοιμημένο *passer solitarius* (π. 3). Ενώ ο σύζυγος της Λεσβίας βρίσκεται ακόμη εν ζωή, αρχίζουν τα πρώτα σούσουρα και τα κακεντρεχή σχόλια για το παράνομο ζευγάρι. Προς απάντησή τους ο Κάτουλλος θα γράψει: *vivamus, mea Lesbia, atque amemus/rumoresque senum senioriorum/omnes unius aestimemus assis* (5. 1-3).

Τα πρώτα σύννεφα όμως δεν αργούν να έρθουν, και αιτία είναι ο ασταθής χαρακτήρας της Λεσβίας και οι κακόβουλοι φίλοι του ποιητή, που δεν μπορούν να αντισταθούν στην ομορφιά της. Ο Καίλιος Ρούφος, ο φίλος του, επιχειρεί να του κλέψει την αγαπημένη του (π. 77). Θα μεσολαβήσει κάποιο διάστημα, ώσπου να φύγει ο Καίλιος από τη μέση και η Λεσβία να επιστρέψει στον μεγάλο εραστή της. Όταν στ' αυτή του άντρα της θα φτάσουν τα πρώτα "λόγια" για τη ζωή της γυναίκας του, οι παράνομοι εραστές έχουν ήδη διανύσει τη χρυσή εποχή του έρωτά τους. Ενώ η Λεσβία προσπαθεί να τον καθησυχάσει κακολογώντας εσκεμμένα τον Κάτουλλο, εκείνος ικανοποιείται, ο Κάτουλλος σαρκάζει: *mule, nihil sentis?* (83.3).

Θα πρέπει να βρισκόμαστε μάλλον στο έτος 59 π.Χ. Λόγος για τον σύζυγο δεν γίνεται ξανά. Οι κακές γλώσσες λένε πως τον φαρμάκωσε η Λεσβία (Cic. Cael. 59). Ήδη όμως οι σχέσεις των δύο εραστών έχουν πάρει τον κακό δρόμο. Ανάμεσά τους τώρα

θα μπουν κι άλλα πρόσωπα, ο Κοϊντιος, τον οποίο ο Κάτουλλος θα εκλιπαρήσει να μην του στερήσει ό,τι πιο πολύτιμο έχει (π. 82), θα μπει ο αισχρός και αιμομίκτης Γέλλιος, που ηδονίζεται με την ατιμία (π. 91). Ο ποιητής θα πικρανθεί αφάνταστα, η Λεσβία όμως επιμένει πως θα μπορούσαν να ξαναζήσουν ευτυχισμένοι, πως θα μπορούσαν ακόμη και να παντρευτούν (ππ. 70, 72). Με σκεπτικισμό ο ποιητής θα γράψει: *dicit: sed mulier cupido quod dicit amanti, / in vento et rapida scribere oportet aqua* (70. 3-4), θυμίζοντάς μας το Σοφόκλειο απόσπασμα: *ὄρκον δ' ἐγὼ γυναικὸς εἰς ὕδωρ γράφω*.

Σ' αυτήν την περίοδο των χλιαρών σχέσεων ανήκει και το ποίημα *Salax taberna* (π. 37), στο οποίο ο ποιητής δηλώνει αποφασισμένος να ξανακερδίσει τη Λεσβία του, η οποία τώρα συχνάζει σε μια “κακόφημη ταβέρνα”, που δεν αποκλείεται να είναι η κατοικία του αδελφού της Κλώδιου στον Παλατινό λόφο, όπου τώρα συχνάζει όλο το Επικούρειο *contubernium*. Οι προσπάθειές του όμως είναι και πάλι άκαρπες, και η ερμαφροδίτη αυτή κατάσταση θα τον οδηγήσει σε απόγνωση (π. 75) και σε σύγχυση αισθημάτων: *odī et amo... et excrucior* (π. 85), θα παρακαλέσει ακόμη και τους θεούς να πάρουν από πάνω του αυτήν την πανούκλα της ψυχής. Στον παλιό του φίλο και ομοιοπαθή Καίλιο, ο οποίος επίσης βρέθηκε μπλεγμένος στα δίχτυα της αλλά και κατηγορούμενος για φόνο, θα ομολογήσει τον τέλειο ξεπεσμό της Λεσβίας τους: *Lesbia nostra... nunc in quadriuiis et angiportis / glubit magnanimos Remi nepotes* (π. 58).

Την εποχή αυτή (58 π.Χ.) μια δεύτερη συμφορά έρχεται να πλήξει τον Κάτουλλο. Ο αδελφός του πεθαίνει στην Τρωάδα της Μ. Ασίας και θάβεται στο Ροίτειο ακρωτήριο. Έτσι την επόμενη χρονιά (57 π.Χ.) ο ποιητής, ίσως μαζί με τον φίλο του Κίννα, θα ενταχθεί στην ακολουθία του πραιτορα Μέμμιου και θα ταξιδέψει για τη Βιθυνία εγκαταλείποντας τη Ρώμη, με σκοπό να γλυτώσει από την λοιμική νόσο του έρωτα και να τελέσει τα πατρο-

παράδοτα χρέη επισκεπτόμενος τον τάφο του αδελφού του. Υπήρχε όμως ίσως και ένας ανομολόγητος φόβος: σε λίγο (Απρίλιος 56 π.Χ.) θα άρχιζε και η περίφημη και σκανδαλώδης δίκη του Καΐλιου, του φίλου του και επίσης εραστή της Λεσβίας, ο οποίος, μεταξύ άλλων, αντιμετώπιζε την σοβαρή κατηγορία ότι επιχείρησε να την δηλητηριάσει. Την υπεράσπιση του Καΐλιου ανέλαβε ο μεγάλος ρήτορας Κικέρων (και ο Μ. Κράσσοσ), ο οποίος βρήκε την ευκαιρία με τον γνωστό Pro Caelio λόγο του να κατακεραυνώσει τόσο τη Λεσβία όσο και τον αδελφό της Κλώδιο, στον οποίο εξάλλου χρωστούσε την εξορία του στη Θεσσαλονίκη δύο χρόνια νωρίτερα (58 π.Χ.). Σ' αυτήν τη δίκη ακούστηκαν πολλά, τέρατα και σημεία, από το στόμα του Κικέρωνα για την ηθική αυτής της γυναίκας: πως ίσως ήταν υπεύθυνη για τον αιφνίδιο θάνατο του συζύγου της Μετέλλου το 59, πως είχε αιμομικτικές σχέσεις με τον αδελφό της (πρβ. π. 79)· την ονόμασε “Μήδεια του Παλατίνου”, “Κλυταιμνήστρα” και “πόρνη του δεκάρασ” (Clodia quadrantaria, πρβ. π. 58).

Όστόσο ο Κάτουλλος βρίσκεται μακριά από αυτήν τη δίνη. Συντριμμένος εδώ στην Τρωάδα, μπροστά στον τάφο του αδελφού του θα γράψει μια θρηνητική ελεγεία (π. 101), και αφού διαχειμάσει στον Πόντο και τη Βιθυνία, την επόμενη χρονιά, άνοιξη του 56 π.Χ., θα πάρει χαρούμενος τον δρόμο της επιστροφής μέσα από τα ηλιόλουστα και ονομαστά νησιά του Αιγαίου (π. 46), ίσως με ένα δικό του πλοίο που αγόρασε στην Ανατολή (π. 4), αλλά σαφώς απογοητευμένος από τη συμπεριφορά του πραιτορα Μέμμιου (π. 28). Θα παρακάμψει τη Ρώμη, όπου ίσως ακόμη είναι νωπός ο απόηχος της δίκης του Καΐλιου, και από την Αδριατική θα κατευθυνθεί προς τη Βερόνα, πλέοντας προς την Σιρμιώνη, τη σημερινή Lago di Garda (π. 31), όπου έχει οικογενειακή έπαυλη –άλλη μία έχει στο Τίβουρο, έξω από τη Ρώμη– τρία μίλια μακριά από τη Βερόνα. Εδώ, στη μικρή Λυδική λιμνούλα θα μεταφέρει το σκάφος του και θα το αφιερώσει στους δίδυμους α-

δελφούς, Κάστορα και Πολυδεύκη, που τον έφεραν σώο και αβλαβή από τα πέρατα της γης (π. 4).

Εδώ λοιπόν στο Σίρμιο και στη Βερόνα, στην πατρίδα και τους δικούς του κοντά, προσπαθεί ο ποιητής να συναρμολογήσει τα σπασμένα κομμάτια της ψυχής του μένοντας μακριά από την ψυχοφθόρα Ρώμη και μακρύτερα από την “ερωτική μηχανή” που λέγεται Λεσβία. Ο φίλος του Άλλιος του γράφει από τη Ρώμη μια επιστολή και του ζητά ένα ποίημα ερωτικής παρηγοριάς, αλλά και τον παρακαλεί να επιστρέψει στη Ρώμη, γιατί είναι ντροπή, όπως λέει, να επιτρέπει με την απουσία του στον κάθε ψευτο-αριστοκράτη να ανεβαίνει στο κρεβάτι του (68. 27-30). Ο Κάτουλλος θα κατέβει αργότερα στη Ρώμη, όπου και θα ξαναρχίσει το μαρτύριο. Θα γίνουν και πάλι προσπάθειες από την πλευρά της Λεσβίας για αναζωπύρωση του δεσμού τους (π. 11), όμως η εμπιστοσύνη του ποιητή έχει πληγεί ανεπανόρθωτα: αυτή με την οποία άλλοτε τον έδενε ένας ιερός δεσμός (foedus), μια συζυγία πνευματική, που την αγάπησε quantum amabitur nulla, αποδείχθηκε τελικά μια πόρνη ολκής, μια ξεφτιλισμένη κουφάλα, άδεια από ψυχή (π. 72).

Με αυξημένη αηδία βλέποντας τώρα στον πολιτικό στίβο της Ρώμης να στραγγαλίζεται η δημοκρατία και να κυριαρχούν οι συναλλαγές και οι Τριανδρίες, άτομα διεφθαρμένα (π. 52), επίορκοι και άσωτοι οπαδοί του Καίσαρα (και του Πομπηίου) να λυμαίνονται τις κατακτήσεις και τη δόξα του, θα βρῖσει επανειλημμένα τον Καίσαρα και το περιβάλλον του με καυστικούς και αθυρόστομους λιβέλους που έμειναν στην ιστορία (ππ. 29, 57, 93, 94, 105). Άρρωστος, μαραζωμένος και απογοητευμένος από τους πάντες και τα πάντα (π. 38) θα ριχτεί στο κυνήγι των όμορφων αγοριών (βλ. ππ. για τον Γιουβέντιο και Καμέριο), θα συγχρωτιστεί με πόρνες (ππ. 27, 32, 41), για να καταλήξει το 54 π.Χ., σε ηλικία τριάντα ετών στον θάνατο.

Πέθανε από παθολογικά αίτια, από ατύχημα, από αφροδίσια,

από ψυχικό μαρασμό; Τίποτε δεν γνωρίζουμε σχετικά. Τι απέγινε όμως και η γγέρια νύμφη του, η σαπφική μούσα, η μεγάλη του Αγαπημένη; Αποσύρθηκε στην αυλή της, έγινε δημόσια πόρνη, όπως αφήνει να εννοηθεί το π. 58; Γεγονός είναι πως μετά την περίφημη δίκη που αναφέραμε, η Λεσβία εξαφανίζεται μυστηριωδώς από το δημόσιο προσκήνιο. Το τελευταίο ποίημα που έγραψε ο Κάτουλλος γι' αυτήν είναι το π. 11, όπως πιστεύεται: “Να ζει με τους μοιχούς της και να χαίρεται, μα αγάπη από μένα μην προσμένει”.

Αυτή ήταν μια κατά κάποιον τρόπο μυθιστορηματική βιογραφία των σχέσεων Κάτουλλου-Λεσβίας, δηλ. μια βιογραφία που εμπλέκει το ιστορικό και πραγματικό γεγονός με το φανταστικό στοιχείο, εφόσον βασίζεται μεν στην ιστορικότητα των κατουλλικών προσώπων και γεγονότων, αλλά από την άλλη δεν παύει να φαντασιώνεται και να παίζει με την λογοτεχνική εικόνα (Kunstgestalt) των ποιημάτων, μέσω της οποίας ο ποιητής μορφοποίησε τα βιώματά του και ενέδωσε τα πρόσωπα της ποίησής του. Αυτήν τη μέθοδο ανασύνθεσης της βιογραφίας του ποιητή χρησιμοποίησαν ουσιαστικά και οι οπαδοί της ιστορικοβιογραφικής μεθόδου ερμηνείας, οι οποίοι ωστόσο θέλησαν να την νομιμοποιήσουν προσδίδοντας και στην λογοτεχνική εικόνα ισχύ ιστορικού ντοκουμέντου. Όμως η ταύτιση λογοτεχνικής και πραγματικής εικόνας είναι εν πολλοίς αυθαίρετη, αφού δεν λαμβάνει υπόψη της τις παραμορφώσεις και τις ανατροπές που επιφέρει το εκάστοτε χρησιμοποιούμενο από τον ποιητή λογοτεχνικό είδος (genre): προσωπικό βίωμα και καλλιτεχνική εικόνα, πάθος και λογοτεχνική φόρμα μπορεί να είναι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος, αλλά δεν παύουν είναι διαφορετικές μεταξύ τους και συνήθως όχι ισοδύναμες ή ταυτόσημες. Σημασία πάντως έχει πως το όνομα της Λεσβίας, αυτό το έστω falsum nomen, έμεινε αθάνατο στις μεγάλες ιστορίες αγάπης και έρωτα της παγκόσμιας λογοτεχνίας, εξαιτίας και μόνον του Κάτουλλου που την ερωτεύτηκε

παράφορα και την έκανε πιο γνωστή κι από την ωραία Ελένη, όπως δήλωνε ήδη ο Προπέριος⁹.

2. Poetae Novi ή Νεώτεροι

Η σχέση λατινικής και ελληνικής λογοτεχνίας υπήρξε πάντοτε στενή, και αρκεί να θυμηθούμε ότι η λογοτεχνική ιστορία των Ρωμαίων αρχίζει ουσιαστικά με τον *semígræcus* Λίβιο Ανδρόνικο, ο οποίος το 240 π.Χ μετέφρασε την ομηρική Οδύσσεια –και όχι μόνον. Είναι προφανές ότι οι Ρωμαίοι μ’ αυτή την επιλογή τους μπαίνουν σε έναν αγώνα άνισο και επίπονο προσπαθώντας να μιμηθούν και να ανταγωνιστούν μια λογοτεχνία που είχε ήδη διανύσει τη χρυσή εποχή της και μέσα από την μακροαίωνα προϊστορία της είχε δώσει αριστουργήματα σε όλα τα λογοτεχνικά είδη.

Από τη στιγμή που οι Ρωμαίοι απέκτησαν την ικανότητα να διακρίνουν τις διαφορές μεταξύ των λογοτεχνικών ειδών και να αντιλαμβάνονται τις ειδολογικές δεσμεύσεις και τη σημασία τους για τη γλώσσα και τη φόρμα, από τότε σημείωσαν σημαντικά βήματα. Έτσι περί το 160 π.Χ. φθάνουμε σε μια ξεχωριστή εποχή, την εποχή του λεγόμενου “Κύκλου του Σκιπίωνα”, όπου μια ποικίλη ομάδα μορφωμένων φιλελλήνων μελετά ενδελεχώς την ελληνική φιλοσοφία και ποίηση. Πνευματικά προϊόντα αυτού του κύκλου είναι οι κωμωδίες του Τερεντίου και η συνειδητοποίηση του τι σημαίνει πρωτότυπο και τι πρωτότυπη και ανταγωνιστική διασκευή· με άλλα λόγια οι Ρωμαίοι έφθασαν στο σημείο να μπορούν να αξιολογούν τις ανατροπές και τις αποκλίσεις σε σχέση με το πρωτότυπο. Καρπός ακόμη αυτού του κύκλου είναι και η σεβαστή παραγωγή του ταλαντούχου ποιητή Λουκιλίου, πατέρα της ρωμαϊκής σάτιρας, ο οποίος θεωρείται από τους πρωτοπόρους του Αλεξανδρινισμού στη Ρώμη¹⁰.

9. Prop. 2. 34. 87-88: haec quoque lascivi cantarunt scripta Catulli, /Lesbia quis ipsa notior est Helena.

10. Βλ. την κλασική μελέτη τού Μ. Puelma Piwonka, *Lucilius und Kallimachos*, Frankfurt 1949 και συνοπτικά Παπαγγελής, Ποιητική 96 και passim.

Από τότε πέρασαν εκατό χρόνια περίπου, όταν ουσιαστικά για πρώτη φορά στην ιστορία της λατινικής λογοτεχνίας, στα μέσα του 1ου αι. π.Χ. (60-40), έχουμε μια οργανωμένη και συμπαγή ομάδα ομοφρονούντων νέων ποιητών, οι οποίοι συνειδητά και προγραμματικά στρέφονται προς την αλεξανδρινή ποίηση και ενστερνίζονται την ιδεολογία της, ιδιαίτερα αυτήν των “ποιητών άμα και κριτικών” του Αλεξανδρινού Μουσείου, δηλ. του Φίλητά και του Καλλιμάχου, αλλά και του Ευφορίωνα από τη Χαλκίδα, ο οποίος ήταν βιβλιοθηκάριος στην Αντιόχεια.

Ο μεγάλος ρήτορας της Ρώμης Κικέρων, που κάποτε ως μοττέρνος νέος είχε στραφεί κι αυτός στους Αλεξανδρινούς μεταφράζοντας τα “Φαινόμενα” του Αράτου, τώρα στα 56 του χρόνια αποκαλεί αυτούς τους ποιητές, ασφαλώς ειρωνικά, “οι νεώτεροι” ή “poetae novi” ή “Cantores Euphorionis”, οι οποίοι περιφρονούν τον μεγάλο και έξοχο εθνικό τους ποιητή Έννιο, τον *pater Ennius*, τον *alter Homerus*¹¹.

Οι χαρακτηρισμοί αυτοί ασφαλώς και δεν είναι τυχαίοι. Ακόμα κι αν δεν γνωρίζουμε αν η ομάδα αυτή είχε δώσει στον εαυτό της κάποιο όνομα, ασφαλώς οι Κικερώνειοι όροι ήταν οι ταμπέλες που τους κρέμασαν οι αντίπαλοί τους, όπως συνήθως γίνεται σε τέτοιες διαμάχες. Ο Κικέρων δηλώνοντας οπαδός της επικλής (αλλά και της τραγικής) παράδοσης που είχε καθιερώσει ο

11. Συγκεκριμένα σε μια επιστολή του προς τον Αττικό (7.2.1) γραμμένη τον Νοέμβριο του 50 π.Χ. γράφει: *Brundisium venimus VII Kalend. Decembr. usi tua felicitate navigandi; ita belle nobis flavit ab Epiro lenissimus Onchesmites. hunc σπονδειαίζοντα si cui voles των νεωτέρων pro tuo vendito. Επίσης στο έργο του Orator 161, γραμμένο το 46 π.Χ., τους αποκαλεί λατινιστά “poetae novi”, ενώ σε ένα ξέσπασμά του υπέρ του Εννίου στις Τουσκουλανές Διατριβές (3.45) τους ειρωνεύεται σαρκαστικά ως “τραγουδιστές του Ευφορίωνα”: o poetam egregium, quamquam ab his cantoribus Euphorionis contempnitur. Συζήτηση επί των αναφορών του Κικέρωνα βλ. Lyne, *CQ* 28, 1978, 167-187, Crowther, *LCM* 4, 1979, 123-125.*

Έννιος, επινόησε¹² προφανώς τον όρο “νεώτεροι” ενθουμούμενος ίσως την αντίστοιχη αλεξανδρινή “Μάχη των Βιβλίων” που είχε ξεσπάσει στην Αλεξάνδρεια περί το 280-240 π.Χ. μεταξύ των ομηριζόντων και των ανανεωτικών, δηλ. μεταξύ των οπαδών της ομηριζούσας κυκλικής παράδοσης από τη μια (Τελχίνες τους αποκαλεί ο Καλλίμαχος, δηλ. ζηλόφθονες και βάσκανους μάγους) με κύριο εκπρόσωπο ίσως τον Απολλώνιο Ρόδιο και άλλους πολλούς, και τον Καλλίμαχο και τους Καλλιμαχικούς από την άλλη¹³.

Η διαμάχη μεταξύ των δύο σχολών εντοπιζόταν κυρίως περί το έπος, για το οποίο οι μεν ομηριζόντες έβλεπαν ότι μπορεί να έχει μια φυσιολογική μεθομηρική εξέλιξη (π.χ. περίπτωση Αντιμάχου), οι δε ανανεωτικοί πίστευαν ότι είχε επέλθει το τέλος του “διηνεκούς αείσματος” και ότι έπρεπε να υποκατασταθεί από την ελεγεία¹⁴ και το *επύλλιο*, το “έπος τυτθόν”, όπως το χαρακτηρίζαν υποτιμητικά οι αντίπαλοί του, το οποίο έμοιαζε, όπως λέγαν, με “παιδική σύνθεση” σε σχέση με το μεγαλόστομο και βροντώ-

-
12. Ο Wheeler 79 θεωρεί ότι ο Κικέρων “δανείστηκε” τον όρο “νεώτεροι” από την αντίστοιχη Αλεξανδρινή διαμάχη, αλλά δεν παραπέμπει κάπου για επιβεβαίωση αυτής της χρήσης. Αν και δεν μαρτυρείται η χρήση του όρου για τον Καλλίμαχο, είναι σαφές ότι ο Κικέρων έβλεπε σ’ αυτήν την “νεότερη γενιά” των ποιητών μια ανατρεπτική, ανανεωτική προσπάθεια, πρβ. Crowther, *CQ* 20, 1970, 322-327, ειδικά σ. 324, σημ. 6.
13. Το κατά πόσο αυτή η διαμάχη (όσο και το περιεχόμενο της διαμάχης) μεταξύ Καλλιμάχου και Απολλωνίου Ροδίου είναι πραγματική ή όχι εξακολουθεί εδώ και αιώνες να αποτελεί ένα από τα πιο πολυσυζητημένα φιλολογικά προβλήματα, βλ. π.χ. την πρόσφατη μελέτη του Peter Green, 1990, ο οποίος θεωρεί ότι η περίφημη διαμάχη είναι πραγματική και ανάγεται στην αρχαιότητα, και από την άλλη πλευρά βλ. Alan Cameron, *Callimachus and his Critics*, Princeton/New Jersey 1995, ο οποίος απορρίπτει την πιστότητα αυτής της έχθρας θεωρώντας την μεταγενέστερη επινόηση.
14. Αξίζει να αναφερθεί εδώ η πρόσφατη άποψη του Cameron (βλ. προηγ. σημ.) ότι η όλη Αλεξανδρινή διαμάχη δεν αφορούσε το έπος, αλλά την ελεγεία (την βιβλιογραφική υπόδειξη οφείλω στον συνάδελφο Παπαγγελή).

δες έπος, το *άνυσμα διηνεκές* για θεούς, βασιλείς και ήρωες. Η αντιπρόταση του Καλλιμάχου στους ομηρίζοντες βροντοκόπους ήταν επίσης η *ολιγοστιχίη*, οι *κατά λεπτόν ρήσεις* και η *λεπταλέη Μούσα* και όχι ο *μέγας ρόος* του Ασσύριου ποταμού, διότι οι Μούσες, όπως έλεγε, ποτέ δεν αγάπησαν τον *θόρυβον όνων*, αντίθετα τέρπονται με τα αηδόνια, με τα μικρά ποιήματα¹⁵.

Φαίνεται πως οι συνθήκες είχαν ωριμάσει και στη Ρώμη, τουλάχιστον για την ομάδα των Νεωτέρων, και έτσι οι Καλλιμαχικές και ευρύτερα Αλεξανδρινές ιδέες περί ποίησης μεταφέρονται στο ρωμαϊκό έδαφος και γίνονται “η βουνίσια, καθάρια πηγή” που θα αρδεύσει τόσο τη λογοτεχνική δημιουργία τους όσο και την ίδια τη ζωή τους. Ποιητές όπως ο Κάτουλλος, ο Κάλβος, ο Κίννας, ο Καικίλιος, ο Φούριος Βιβάκουλος, ο Τικίδας, ο Κοϊντίλιος Βάρος –το αξιοσημείωτο είναι ότι οι περισσότεροι από αυτούς είναι συμπατριώτες, προερχόμενοι από την πέραν του Πάδου Γαλατία (Transpadani)– και ο γραμματικός Βαλέριος Κάτων, που από μερικούς θεωρείται ως “ο πνευματικός αρχηγός” τους, γίνονται οι φορείς των νέων, επαναστατικών ιδεών, οι οποίες με τις τριβές και αντιδράσεις που προκάλεσαν –λογοτεχνικές, κοινωνικές και πολιτικές– έμελλαν να αποτελέσουν σταθμό στην ιστορία της λατινικής λογοτεχνίας¹⁶. Για πρώτη φορά τώρα, ή έστω σε λίγο με τους Αυγούστειους ποιητές, η λατινική λογοτεχνία αποκτά όλα τα εχέγγυα να δημιουργήσει κάτι υψηλό και άριστο ή τέλος πάντων εφάμιλλο και ανταγωνιστικό των ελληνικών αριστουργημάτων.

15. Οι όροι αυτοί προέρχονται από τον πρόλογο των *Αιτίων*, που αποτελεί το κατ’ εξοχήν προγραμματικό κείμενο του Καλλιμάχου. Βλ. διεξοδική παρουσίασή τους Παπαγγελής, *Ποιητική* 25 κεξξ.

16. Κλασική θεωρείται για την κίνηση των Νεωτέρων η μελέτη του L. Alfonsi, *Poetae Novi, Storia di un movimento poetico*, Como 1945, πρβ. και το άρθρο τού Lyne 1978, και στη γλώσσα μας Kenney-Clausen 1998, 255-292.

Για τους Νεωτερικούς της Ρώμης ο σεβαστός Έννιος και η σχετική επική παράδοση έπαψε να αποτελεί πηγή έμπνευσης και μετετράπη σε πόλο αντιπαράθεσης. Τους νέους ποιητές δεν τους ενδιαφέρουν τα κλέα ηρώων και ανδρών της λαμπρής ρωμαϊκής ιστορίας. Τους ενδιαφέρουν τα ερωτικά παθήματα, οι παράξενες ιστορίες, το προσωπικό και το καθημερινό. Γι' αυτό και το *επίλλο* τους πραγματεύεται *ερωτικά παθήματα*, ασυνήθιστα και βίαια πολλές φορές συναισθήματα γυναικών της μυθολογίας, σαν αυτά που είχε παρουσιάσει ο Ευριπίδης στις τραγωδίες του, με τα οποία και επιχειρούν μια βαθιά ενδοσκόπηση στο σκοτεινό στοιχείο της γυναικείας ψυχής και γενικά επιχειρούν μια πρωτόφαντη σπουδή και προσέγγιση του έρωτα σε όλες τις διαστάσεις του: από τον γήινο και σαρκικό μέχρι τον ιδανικό έρωτα, από το ετεροφυλικό ή όμοφυλο πάθος μέχρι το ένθεο, μανιακό και αυτοκαταστροφικό πάθος για μια θεά (όπως π.χ. στην περίπτωση του νεαρού Άττη, π. 63).

Η *Zmyrna* του Κίννα (βλ. π. 95) έχει ως θέμα της το αρρωστημένο και άνομο πάθος της ομώνυμης προγκιπίσσας για τον πατέρα της βασιλιά Κινύρα· η *Ιώ* του Κάλβου τα παθήματα της ομώνυμης ηρωίδας που είχε την τύχη και την ατυχία να την ερωτευτεί ο Δίας, αλλά και να την καταδιώξει η Ήρα, και να υποστεί τελικά την μεταμόρφωση σε αγελάδα· η *Dictynna* ή *Diana* του Βαλέριου Κάτωνα αφηγείται μάλλον τον έρωτα του Μίνωα προς την κόρη του Δία νύμφη Βριτόμαρτη (ή απλώς προστατευόμενη της Άρτεμης), η οποία για να μην πέσει στα χέρια του Μίνωα πέφτει στη θάλασσα αλλά πιάνεται στα δίχτυα των ψαράδων και σώζεται (εξού και το όνομα Δίκτυννα)¹⁷. Ο *Glaucus* του Κορνιφίκιου έχει ως θέμα του τον έρωτα ενός τερατόμορφου θαλάσ-

17. Μόνον ο Φούριος Βιβάκουλος και ο Τιζίδας δεν μνημονεύεται να έγραψαν κάτι παρόμοιο. Για τον μύθο της Δίκτυννας βλ. Grimal, Μυθολ. Λεξικό, s.v. Βριτόμαρτη (Βριτόμαρτις), Neudling 172 κεξξ., Lyne 1978, 173.

σιον θεού (μισός άνθρωπος, μισός ψάρι) για την νύμφη Σκύλλα. Ο Καικίλιος πραγματεύεται το οργιαστικό και ένθεο πάθος για τη θεά Κυβέλη (βλ. π. 35). Τέλος, ο ίδιος ο Κάτουλλος παρουσιάζει τη σύζευξη ενός θνητού με μια θαλάσσια Νηρηίδα, του Αργοναύτη Πηλέα με την Θέτιδα, αλλά και το αδάμαστο και εκδικητικό πάθος της εγκαταλειμμένης στη Νάξο Αριάδνης για τον αμνήμονα και άπιστο Θησέα (βλ. π. 64). Το επύλλιο γενικά είναι η “νεωτερική αριστεία”, όπως χαρακτηριστικά το αποκαλεί ο Παπαγγελής, και “η κορυφαία έκφραση της καλλιμαχικής-νεωτερικής ποιητικής κατά την πρώτη φάση του ρωμαϊκού Νεωτερισμού”¹⁸.

Δεν είναι όμως μόνον το επύλλιο και τα υπόλοιπα γαμήλια ποιήματα που διαπνέονται από ακραιφνή Αλεξανδρινισμό. Το νεωτερικό πρόγραμμα ισχύει αναλογικά και για τα λυρικά ποιήματα, τις ελεγείες, και εν πολλοίς και για τα επιγράμματα. Έτσι υιοθετούνται οι μικρές φόρμες, η ερωτική θεματολογία, το παιγνιώδες, το ειρωνικό, πολλές φορές μάλιστα αυτοειρωνικό και ανατρεπτικό ύφος. Η ματιά των Νεωτέρων είναι πάντα άγρυπνη, διεισδυτική, έξυπνη, λεπτολόγα και πειρακτική. Για πρώτη ίσως φορά δοκιμάζονται, και μάλιστα επιτυχώς, όλα τα λυρικά μέτρα των Ελλήνων, με ιδιαίτερη στοργή και τελειότητα ο 11σύλλαβος φαλαίκειος. Όταν αργότερα ο Οράτιος (Od. 3.30) θα καυχηθεί ότι αυτός πρώτος εισήγαγε τα αιολικά μέτρα στη λατινική ποίηση, ο ισχυρισμός του θα είναι μάλλον λίαν υπερβολικός¹⁹. Για πρώτη φορά γράφονται ποιήματα αληθώς ιαμβικά και υβριστικά, άξια να αναμετρηθούν με τον Αρχίλοχο και τον Ανακρέοντα,

18. Παπαγγελής, Ποιητική 171, και βλ. το θαυμάσιο κεφάλαιό του με τίτλο “το επύλλιο ως νεωτερική αριστεία”, σσ. 143-172.

19. Δικαιούται ωστόσο τον έπαινο της τελειοποίησης της Σαπφικής στροφής ή του Ασκληπιάδειου, τα οποία δουλεύτηκαν από τον Κάτουλλο σε πειραματικό μάλλον επίπεδο (βλ. ππ. 11, 51 και 30).

ποιήματα, όπως π.χ. αυτά εναντίον του Καίσαρα και του Μαιμούρα (πλ. 29, 57), που έμειναν στην ιστορία ως *perpetua stigmata*. Για πρώτη φορά έχουμε, από τον Κάτουλλο μόνον – όσο μπορούμε να κρίνουμε, αφού το έργο των υπολοίπων έχει χαθεί – μια πολυπληθή ομάδα ερωτικών ποιημάτων που αναφέρονται αποκλειστικά σε ένα και το αυτό πρόσωπο, την αγαπημένη του Λεσβία: δηλ. ποιήματα που για πρώτη φορά συνιστούν την ιδέα ενός ολοκληρωμένου “κύκλου”²⁰, μια ιδέα που θα υιοθετήσουν και θα αναπτύξουν στη συνέχεια οι μεγάλοι ελεγειακοί ποιητές Τίβουλλος (πλ. για την Δηλία), Προπέρτιος (πλ. για την Κυνθία) και Οβίδιος (πλ. για την Κορίννα). Τα ποιήματα αυτά μαζί με τις γνήσιες ελεγείες (πλ. 65-68, και 76) καθιστούν τον Κάτουλλο πρωτοπόρο της “ρωμαϊκής προσωπικής ελεγείας”, η οποία στα χέρια της επόμενης γενιάς των ελεγειακών θα οδηγηθεί στην τελειότητα.

Για πρώτη φορά επίσης καλλιεργείται συστηματικά το επίγραμμα – αν και όχι με την επιτυχία των πολυμέτρων –, ενώ η μέχρι τότε ρωμαϊκή παραγωγή περιοριζόταν ουσιαστικά στον ερασιτεχνισμό της ομάδας των Q. Lutatius Catulus, Valerius Aedituus, Porcius Licinus και του κάπως μεταγενέστερου και έντονα πειραματιζόμενου Laevius²¹, οι οποίοι περί τα τέλη του 2ου αι. και τις αρχές του 1ου π.Χ. (ο Λαίβιος) πειραματίζονται φιλότιμα στη μεταφορά, διασκευή και μετάφραση ελληνιστικών επιγραμμμάτων²². Θα έλεγε κανείς ότι ουσιαστικά υπάρχει ένα μεγάλο κενό στην ποιητική παραγωγή από τον Έννιο (239-169 π.Χ.) μέχρι τους Νεωτερικούς. Από κάποιους αποδίδεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην παρουσία του έλληνα ποιητή Παρθένιου από τη Νίκαια

20. Για τα γνωρίσματα και τους όρους που συνιστούν αυτόν τον “κύκλο” βλ. Tromaras, *Eranos* 85, 1987, 106-112.

21. Τα επιγράμματά τους διέσωσαν ο Κικέρων και ο Γέλλιος, βλ. τη συλλογή FPL, Morel.

22. Βλ. σχετικά Kenney, Οι προγενέστεροι, στο: Kenney-Clausen 1998, 251.

της Βιθυνίας, ο οποίος ήρθε στη Ρώμη το 73 ή λίγο αργότερα, το 66/65 π.Χ., ως αιχμάλωτος του Μιθριδατικού πολέμου και έγινε δάσκαλος του Κίννα αρχικά και στη συνέχεια του Κορνήλιου Γάλλου συνθέτοντας για χάρη του τα “ερωτικά παθήματα” ως πηγή έμπνευσης για συγγραφή ελεγειακής ποίησης κυρίως²³. Αυτός πρέπει να γνώρισε τον Καλλίμαχο στους Νεωτέρους, και σ’ αυτόν ίσως οφείλεται το ενδιαφέρον τους για το επύλλιο²⁴.

Για τους παραπάνω στόχους οι νέοι ποιητές, και επί του προκειμένου ο Κάτουλλος, υιοθετεί την καθομιλουμένη ως γλώσσα της ποίησής του, ιδιαίτερα στα *πολύμετρα* και τα *επιγράμματα*. Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτής της γλώσσας είναι τα άφθονα υποκοριστικά: δεν υπάρχει μεταγενέστερος λυρικός ποιητής που να τα χρησιμοποιεί τόσο ευρέως, μάλιστα αντιθέτως οι Αυγούστειοι σχεδόν τα εξοβελίζουν από την ποίησή τους, πράγμα που θα έχει ως συνέπεια την κάποια απίσχναση του αισθήματος και την επικράτηση της εγκεφαλικότητας (περίπτωση Ορατίου). Παρά τη δυσκολία και την ποικιλία των μέτρων που χρησιμοποιεί ο Κάτουλλος και παρά την λεπτότατη επεξεργασία του ύφους του, ο λόγος του ρέει απλός και αβίαστος, καθημερινός και οικείος, ζωντανός, πηγαίος και αυθόρμητος. Τόσο ανεπανάληπτα αυθόρμητος, που δίνει την εντύπωση ότι το ποίημά του είναι προϊόν της στιγμής, ein Kind des Momentes (ή Gelegenheitsgedicht), όπως χαρακτηριστικά τα ονόμασε ο Wilamowitz. Ωστόσο

23. Είναι αμφισβητούμενο το πότε ακριβώς ήρθε ο Παρθένιος στη Ρώμη. Μία άποψη είναι πως τον έφερε ο πατέρας του Κίννα το 73 π.Χ., η άλλη είναι πως τον έφερε ο ίδιος ο ποιητής Κίννας το 66/65 π.Χ. Κύρια πηγή αποτελεί ο Σουΐδας (s.v. Παρθένιος): *οὗτος ἐλήφθη ὑπὸ Κίννα λάφυρον, ὅτε Μιθριδάτην Ρωμαῖοι κατεπολέμησαν. εἶτα ἤφειθῃ διὰ τὴν παιδευσιν*. Πρβ. Catull. 10. 30 και Cinna, fr. 11 Morel. Για το πρόβλημα βλ. Neudling 78-82, Wiseman 1974, 44-58, και την πρόσφατη σχολιασμένη έκδοση της Jane Lightfoot, *Parthenius of Nicaea*, Oxford 1999.

24. Βλ. Clausen, στο: Kenney-Clausen 1998, 263.

σο, πίσω και κάτω από αυτήν την εικόνα κρύβεται ο ποιητικός μόχθος (*labor*), το ξενύχτι (*lucubratio*) και η καταλεπτολόγηση, και χρειάστηκαν οι μοτιβιστικές έρευνες της Σχολής του Weinreich, από το 1932 και εξής, για να έρθει στο φως όλη αυτή η νεωτερική *doctrina* του Κάτουλλου, που σημαίνει βαθιά γνώση αλλά και εμπέδωση τόσο της λατινικής όσο και της ελληνικής λογοτεχνικής παραγωγής. Ο ποιητής για να είναι *pius* και *doctus*, πρέπει να είναι ο αγαπημένος των Μουσών και να διαθέτει *eruditio*, *doctrina*, δηλ. σοφία και πολυμάθεια: ένα ποίημα για να είναι ποίημα πρέπει να είναι *carmen laboriosum et vigilatum* (π. 1 και 16). Εννέα συναπτά έτη δούλεψε ο Κίννας τη *Ζμύρνα* του (π. 95), ώσπου να δει το φως της δημοσιότητας. Και μπορούμε να φανταστούμε τις αντιδράσεις που προκάλεσε, αν και δεν διαθέτουμε τις σχετικές μαρτυρίες, τόσο με την σκοτεινότητά της όσο και κυρίως με την θεματολογία της, ένα ανόσιο, αιμομικτικό πάθος κόρης προς πατέρα: οι συντηρητικότεροι *patres conscripti* της Ρώμης, φαντάζομαι, θα έκαιγαν ευχαρίστως το βιβλίο του – αν το αγόραζαν – ως ηθικό μίασμα, και ασφαλώς θα το θεώρησαν ως βόμβα στα θεμέλια της ρωμαϊκής κοινωνίας, η οποία ποτέ ως τότε στην επίσημη ιστορία της δεν είχε καταγράψει κάποιο ανάλογο *exemplum* ακραίας υπέρβασης των ηθικών ορίων.

Η παρουσία λοιπόν των Νεωτέρων στην κοινωνία της Ρώμης των μέσων του 1ου αι. π.Χ. δεν υπήρξε μόνον για τη λογοτεχνία καθοριστική, αλλά είχε έντονες συνέπειες και για την ίδια την κοινωνία και τους θεσμούς της. Στις παραδοσιακές ρωμαϊκές αρετές της *gravitas* και του *negotium*, που θέλουν τον πολίτη σοβαρό, ενεργό και υπεύθυνο μέλος της κοινωνίας και της πολιτείας, οι Νεώτεροι αντιπαραθέτουν την αποθέωση του προσωπικού και του ιδιωτικού, την αποθέωση του έρωτα και της φιλίας, αντιπροτείνουν την *vita otiosa*²⁵, μια τρυφή δηλ. και ηδονιστική ζωή

25. Για το ρωμαϊκό *otium* βλ. J. André, *L'otium dans la vie morale et intellectuelle romaine, des origines a l'epoque republicaine*, Paris 1966.

–και εδώ θα πρέπει να συνέβαλε η επικούρεια φιλοσοφία που κυριαρχεί αυτήν την εποχή²⁶– μια ζωή αφιερωμένη στο άτομο και τις πνευματικές του ανησυχίες, θυμίζοντάς μας αρκετά τα “Παιδιά των λουλουδιών” και κάποιες από τις αρχές του Μάη του ’68²⁷. Οι “δανδήδες” αυτοί της Ρώμης, όπως επίσης τους ονόμασαν²⁸, αντιπροβάλλουν ακόμη την αξία του πνευματώδους, του παιγνιώδους, του κομψού, του λεπτού και χαριτωμένου, του φίλου και ντελικάτου, και γενικά μια ιδιόρρυθμη *urbanitas* που όχι μόνον φρίττει μπροστά στην επαρχιακή *rusticitas*, αλλά που διεκδικεί για τον εαυτό της τη σύζευξή της με την νεωτερική ποίηση: *urbanitas* χωρίς νεωτερική ποίηση δεν υφίσταται, όπως δεν υφίσταται ποίηση χωρίς την νεωτερική *urbanitas*²⁹.

Οι παρεμβάσεις όμως και επεμβάσεις των Νεωτέρων εκτείνονται και στην πολιτική ζωή της Ρώμης. Βεβαίως ο Κάτουλλος είναι ο μόνος που φαίνεται πως δεν ανέλαβε ποτέ επίσημο αξίωμα, αν εξαιρέσει κανείς την απογοητευτική συμμετοχή του στην *cohors comitum* του Μέμμιου το 57 π.Χ., με την οποία συνταξίδευσε στη Βιθυνία. Έτσι με λιγότερες πολιτικές ή οικονομικές εξαρτήσεις –σημειωτέον ότι η οικογένειά του στη Βερόνα ήταν πλούσια και ισχυρή– μπορεί και σατιρίζει χωρίς κανέναν ενδοιασμό τα πολιτικά πρόσωπα για τις αδυναμίες και την ανεπάρκειά τους, καυτηριάζει την ανηθικότητά τους και τους εκθέτει γυμνούς σε κοινή θέα, όπως π.χ. τον κυβερνήτη της Μακεδονίας Πείσωνα, πεθερό του Ιουλίου Καίσαρα, και τον πραιτορα Μέμμιο (π. 28, 47)· τον αειδή και αήθη δήμαρχο του 56 π.Χ. M. Nonius Sufenas και τον επίορκο Βατίνιο (π. 52)· τον δολοπλόκο και

26. Βλ. M.L. Clarke, *The Roman Mind. Studies in the History of Thought from Cicero to Marcus Aurelius*, New York 1968, 19-31.

27. Μια εικόνα του Νεωτερικού βίου μπορεί να σχηματίσει κανείς από τα π. 10, 12-14, 50 κ.ά.

28. Βλ. Παπαγγελής, *Ποιητική* 168.

29. Χαρακτηριστικό δείγμα το π. 22.

ανήθικο αδελφό της Λεσβίας Κλώδιο (π. 79)· μα περισσότερο απ' όλους επιτίθεται με αθυρόστομους λιβέλους, όπως και οι φίλοι του Κάλβος και Βιβάκουλος (βλ. εισαγ. π. 29), εναντίον του Καίσαρα και του Μαμούρα (ππ. 29, 57, 93 και 94, 105, 114, 115) για την προκλητική ιδιοποίηση του δημόσιου χρήματος και των λαφύρων που αποκτήθηκαν με το αίμα της ρωμαϊκής νεολαίας, η οποία θυσιάστηκε εκστρατεύοντας στα πέρατα της γης. Αυτά τα *carmina famosa* τα γνώριζαν πολλοί συγγραφείς της αρχαιότητας, από τον Βεργίλιο ως τον Κοϊντιλιανό και τον Σουητώνιο, ο οποίος μάλιστα αναφέρει ότι έμειναν στην ιστορία ως *stigmata perperua* για την εικόνα του Καίσαρα (Suet. Caesar 73).

Θα ήταν, επομένως, λάθος να πιστεύουμε ότι το νεωτερικό πρόγραμμα του Κάτουλλου –τουλάχιστον τα *polymetra* και τα *epigrammata*– ήταν μια ακαδημαϊκή ποίηση των ολίγων ή ότι περιοριζόταν στους λογοτεχνικούς κύκλους της Ρώμης, και ότι δεν είχε μια ευρύτερη κοινωνική ή πολιτική απήχηση. Ουσιαστικά εδω έγκειται και η διαφορά προς την ποίηση του Καλλιμάχου, η οποία, ως κάποιο βαθμό, αποτελούσε αντικείμενο μελέτης και συζήτησης μεταξύ λογίων και ποιητών, ή στρεφόταν εναντίον όλων αυτών που της ασκούσαν πολεμική, και τους οποίους συλλήβδην ο Καλλιμάχος αποκαλεί Τελχίνες στον Πρόλογο των Αιτίων³⁰. Κάτι τέτοιο θα αντέβαινε εξάλλου στον ρόλο της κοινωνικής και προσωπικής σάτιρας και της ιαμβικής ιδέας, που αποτελούν βασικό όπλο της ποίησης του Κάτουλλου. Θα αντέβαινε ακόμη στο

30. Σ' αυτήν την διαπίστωση βασίζεται ουσιαστικά και η θέση του Newman περί "προσαρμογής και τροποποίησης" (modification) του Καλλιμαχιού προγράμματος από τους Ρωμαίους Νεωτερικούς, στο σχετικά πρόσφατο έργο του: *Roman Catullus and the Modification of the Alexandrian Sensibility*, Hildesheim 1990, θέση που μας βρίσκει σύμφωνους. Βλ. κριτική του Παπαγγελής, Πουητική 20 κεξξ. Διαφορετική είναι και η θέση του Cameron ως προς το κατά πόσον η ποίηση του Καλλιμάχου είναι ποίηση γραφείου, βλ. παραπ. σημ. χχχ.

γεγονός ότι πολλοί από τους Νεωτέρους κατείχαν υψηλές κοινωνικές και πολιτικές θέσεις, στοιχείο που αντικατοπτρίζεται και στο έργο του Κάτουλλου, μέσα από το οποίο προβάλλουν ουκ ολίγα από τα γνωστά ιστορικά πρόσωπα της εποχής. Τόσο λοιπόν το *νεωτερικώς γράφειν* όσο και το *νεωτερικώς διάγειν* δεν σήμαιναν απλώς μια εκκεντρική και ιδιαίζουσα συμπεριφορά των νέων ποιητών, αλλά μια επαναστατική, πρωτόφαντη και ανατρεπτική στάση και κίνηση που άφησε ανεξίτηλα τα ίχνη της στη Ρώμη των μέσων του 1ου αι. π.Χ.

3. Η παράδοση του κειμένου και η δομή της συλλογής

Η συλλογή των κατουλλικών ποιημάτων που έχουμε σήμερα στα χέρια μας αριθμεί 116 συνολικά ποιήματα (μείον τρία, δηλ. τα ππ. 18-20) και διακρίνεται ευκρινώς για την τριμερή κατάταξη του υλικού της:

(α) ππ. 1-60 (σύνολο 851 σίχοι): γνωστά ως *πολύμετρα*, εφόσον πρόκειται για μικρά συνήθως λυρικά ποιήματα, ποικίλου περιεχομένου και ποικίλων μέτρων, με επικρατέστερο το φαλαίκειο.

(β) ππ. 61-68 (1.138 σίχοι): γνωστά ως *carmina maiora*, δηλ. μείζονα ποιήματα, μεταξύ των οποίων τα δύο γαμήλια (61-62), το γαλλιαμβικό π. 63 για τον Άττη, το μακροσκελές επύλλιο (408 σίχοι) π. 64 για τους Γάμους Πηλέα και Θέτιδας, η επιστολική ελεγεία προς τον Όρταλο (π. 65), ως συνοδευτική της μετάφρασης της ελεγείας του Καλλιμάχου “Βερενίκης Πλόκαμος” (π. 66), το π. 67 (διάλογος μεταξύ ποιητή και θύρας ενός επαρχιακού οίκου σκανδάλων), και τέλος η προσωπική ελεγεία, π. 68, γραμμένη για τον φίλο του ποιητή Άλλιο.

(γ) ππ. 69-116 (322 σίχοι): *επιγράμματα* ποικίλου περιεχομένου, αλλά και μικρές ελεγείες (ππ. 76, 99).

Αναρωτιέται λοιπόν κανείς αν αυτή η πολυμετρική και τόσο ποικίλη συλλογή, με τους ενδεκασυλλάβους, τους ιάμβους, τα ε-